

АЖДОДЛАР ЖАСОРАТИ – ЁШЛАРГА ИБРАТ

Иккинчи жаҳон урушида Ўзбекистон халқининг иштироки, кўрсатган жасорати, ғалабага қўшган ҳиссаси, душманга қарши олиб борган жангларда қурбон бўлган юртдошларимиз ҳақидаги бор ҳақиқат ҳозиргача руй-рост очиб берилган эмас. 1941–1945 йилларда душманга қарши жанг қилган ва мислсиз жасоратлари, қурбон бўлганлар миқдори, фронт ортидаги меҳнат армиячилари, яъни қуролсиз аскарларнинг заҳмати тўлалигича ўрганилгани йўқ.

Ленинград қамалида, Москва остоналарида, Сталинград, Орёл-Курск ва бошқа ҳудудлардаги жангларда иштирок этган ва қаҳрамонларча ҳалок бўлган аскарлар номма-ном аниқланмаган. 1931–1933 йилларда Ўзбекистондан Украинага, Шимолий Кавказга, Шимолий Қозоғистонга сургун қилинган қўлоқ оилалардан ҳарбий хизматга ва меҳнат фронтга сафарбар қилинган, фронтда ва меҳнат фронтда ҳалок бўлган ўзбеклар тақдири тадқиқ этилган эмас. Ҳаракатдаги ҳарбий қисмларда душманга қарши жанг олиб борган ўзбек чанғичи аскарларимиз ва уларнинг тақдири эса умуман ўрганилмаган.

Батальонларнинг ташкил этилиши

1941–1945 йилларда фашизм босқинига қарши олиб борилган жангларда 49-армия қўшинлари катта жасорат кўрсатади. Бу армия таркибида алоҳида чанғичилар батальонлари бўлиб, улар таркибида ўзбек жангчилари ҳам бўлган. 49-армия эса СССР Олий Бош қўмондонининг 1941 йил 7 августдаги қарори билан резерв фронтга 35-ўқчи корпуси, 35-армия таркибида ташкил топган. Унинг таркибида 194-тоғ ўқчи полки, 220, 248-ўқчи дивизи-ялари, 4-халқ лашкари, 396-корпус артиллерия полки ва бошқа қисмлар бўлган. 1941 йилнинг октябрида 49-армия Ғарбий фронт таркибига кирган ва Можайон мудофаа чизиги Калуга районида қайта жойлаштирилган.

Ҳарбий қисмларда чанғи батальонларини тузиш ва улардан душманга қарши жангларда фойдаланиш биринчи бор 1939 – 1940 йиллардаги совет – фин урушида қўлланилган эди. Чанғи отрядларидан душман ортида жанг ва разведка-диверсион ҳаракатларда самарали фойдаланилган. СССР Халқ Комиссарлари Советининг 1939 йил 24 декабрдаги 0672-сонли директиваси асосида биринчи навбатда талабалар, хизматчилар ва ишчилардан кўнгилли чанғи ҳарбий қисмлари шакллантирилади. 1940 йил февралнинг бошида 77 та алоҳида чанғи батальони ва 28 та чанғи эскадрони ташкил этилган.

«ЧАНҒИЧИ АЖАЛ ОТРЯДЛАРИ»ДАГИ Ўзбек жангчилари

Шулардан 54 отряди Қизил армия сафларида бўлган.

1941 – 1942 йилларда Москва остонасидаги ҳал қилувчи жангларда 30 та махсус чанғи батальони жангчилари мардонавор кураш олиб боради. Зирҳли техника етишмовчилиги оқибатида отлик ва алоҳида чанғи бригадаларидан душман қамалини ёриб ўтишда самарали фойдаланилган. Фашист босқинчилари бу чанғи отрядларининг жанговарлик маҳорати, жанг олиб бориш услубларига тан бериб, уларни «Чанғичи ажал отрядлари» деб номлашган. Бу отрядлар урушнинг дастлабки йилларида душманнинг 3 минг аскар ва офицерини қириб юборган, 87 та темир йўл постларини портлатган. Чанғи батальонидаги ҳарбий аскарлар Москва мудофааси жангларида мислсиз қаҳрамонлик кўрсатишди. Душман ортида ҳам махсус чанғи гуруҳлари жанг олиб борган. Орлов, Житомир, Чернигов, Гомель, Брест областларида ва Польшани озод қилиш учун олиб борилган даҳшатли жангларда партизанлардан тузилган чанғи отрядлари катта ғалабага эришади.

Ҳисобга олинмаган эди...

Сталиннинг 1943 йил 23 октябрдаги тегишли буйруғидан сўнг бу ҳарбий бўлинмага янада катта аҳамият берилади. Бирок буйруқни бажариш учун жойлардаги ҳарбий қўмондонлик жангчиларнинг касбий, миллий жиҳатдан ўзига ҳос жиҳатларини ҳисобга олмади. Масалан, ўрта осиелик аскарлар учун чанғида жанг олиб бориш ниҳоятда мушкул эди. Чунки бу минтақада ўша вақтда чанғидан фойдаланиш ва чанғи спорти ривожланмаганди.

Шу боис ҳам Чанғи қисмларини шакллантириш тўғрисидаги буйруқда 39-армиядаги чанғи қисмлари чанғи ҳақида тушунчага эга бўлмаган жанубий ўлкалардан (Ўзбеклар, қозоқлар) ташкил этилганлиги танқид остига олинган.

Ҳақиқатан ҳам ўзбек аскарларининг катта қисми тоғли жойлардаги ҳарбий операцияларда чанғида юриш ва жанг олиб бориш тажрибасига эга бўлмаганлиги боис уларнинг катта қисми душманга қарши жангларда ҳалок бўлган. Уларни номма-ном аниқлаш ўзбек тарихшунослигидаги муҳим вазифалардан бири. Чунки бу ҳозиргача ўрганилмаган. Ўзбекистон тарихининг Иккинчи жаҳон уруши мавзусига бағишланган асар ва мақолаларда ўзбеклар, ўзбекистонликларнинг чанғида олиб борган уруш ҳаракатлари, берилган қурбонлар ҳақида ҳеч қандай маълумот учратмайсиз. 2019 йили Минскда икки давлат ҳамкорлигида нашр этилган «Победа одна на всех. Беларусь – Узбекистан» номи китобда Беларусь фронти чанғи батальонларида хизмат қилган ва жангларда ҳалок бўлган ўн нафар ўзбекистонлик чанғичи жангчилар ҳақида ҳали ҳеч қаерда эълон қилинмаган маълумотлар мавжуд.

Тақдири бир ватандошлар

1925 йилда туғилган, 290-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган оддий аскар **Парпи Асқаров** 1943 йил 21 ноябрда Витебск области Дуброво райони Малосавинск қишлоқ совети Хондоги қишлоғидаги жангда ҳалок бўлган. Шу ерга дафн қилинган, қабр рақами: 4 846.

290-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган оддий аскар **Нўмонжон Асқаров** эса 1943 йил 20 ноябрда ўша ерда-

ги жангда ҳалок бўлган ва шу ерга дафн этилади. Қабр рақами: 4 846.

1908 йилда Самарқанд вилояти Поййариқ туманида туғилган 76-Ельненск ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган **Оллоқул Алиқулов** 1943 йил 2 декабрда Витебск области Дуброво райони Малосавинск қишлоқ совети Боброво агрошаҳарчасидаги жангда ҳалок бўлган. Боброво қишлоғи шимоли-шарқидан 800 метр узоқликда жойлашган биродарлик қабристонини йўлида дафн этилган, қабр рақами: 4 826.

1925 йили Марғилон шаҳрида туғилган, 76-Ельненск ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган **Аҳмад Акбаров** 1943 йил 18 ноябрда Витебск области Дуброво райони Малосавинск қишлоқ совети Боброво агрошаҳарчасидаги жангда ҳалок бўлган. Боброво қишлоғи шимоли-шарқидан 800 метр узоқликда жойлашган биродарлик қабристонини йўлида дафн этилган, қабр рақами: 4 826.

Қорақалпоғистонлик, 1924 йилда туғилган, 62-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган **Салимон Носиров** 1943 йилда Витебск области Дуброво райони Волековск қишлоқ совети Калиновка агрошаҳарчасидаги жангда ҳалок бўлган, қабр рақами: 4 833.

Хоразм вилояти Хонқа қишлоқ совети Коммуна колхозида 1919 йили туғилган, 33-армия 338-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган **Қурбонбой Оллоберганов** 1944 йил 16 январда Витебск области Лиозно райони Лиозно қишлоқ совети Великое Село қишлоғидаги жангда ярадор бўлиб ҳалок бўлган. Шу ердаги Канашово қишлоғига дафн этилган, қабр рақами: 4 301.

1910 йилда туғилган, 290-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган оддий аскар **Алижон Ортиқов** 1943 йил 24 ноябрда Витебск области Дуброво райони Малосавинск қишлоқ совети Хондоги қишлоғидаги жангда ҳалок бўлган. Хондоги қишлоғида дафн қилинган, қабр рақами: 4 846.

1917 йилда туғилган, 290-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган оддий аскар **Мухтор Шарипов** 1943 йил 19 ноябрда Витебск области Дуброво райони Малосавинск қишлоқ совети Хондоги қишлоғидаги жангда ҳалок бўлган. Хондоги қишлоғида дафн қилинган, қабр рақами: 4 846.

1923 йилда туғилган, 290-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган оддий аскар **Ғойиб Юсупов** 1943 йил 29 ноябрда Витебск области Дуброво райони Малосавинск қишлоқ совети Хондоги қишлоғидаги жангда ҳалок бўлган. Хондоги қишлоғида дафн қилинган, қабр рақами: 4 846.

1903 йили Тошкент вилоятида туғилган, 290-сонли ўқчи дивизияси махсус чанғи батальонида хизмат қилган оддий аскар **Мухаммаджон Султонов** 1943 йил 23 ноябрда Витебск области Дуброво райони Малосавинск қишлоқ совети Хондоги қишлоғидаги жангда ҳалок бўлган. Хондоги қишлоғида дафн қилинган, қабр рақами: 4 846.

Зинур БОЗОРОВ,
«Шон-шароф» музейи
кичик илмий ходими